

sætninger spillede en væsentlig rolle i Christiansfelds danskdominerede omegn, også fordi skolerne ophørte med at fungere som herrnhutisk-religiøse opdragelsesanstalter.

Et vigtigt træk ved brødremenigheden er det rige musik- og sangliv, som knyttede sig til gudstjenesterne. Musikken blev tillagt en væsentlig betydning i sig selv, hvilket alene de store musiksamlinger er bevis på. Sangen i Christiansfeld var i slutningen af 1700-tallet et forbillede for kirkesang. Der blev ikke lagt større vægt på en professionel musikudøvelse, eftersom musikken og dens betydning altid var kædet sammen med det religiøse budskab. Skildringen af gudstjenesteformerne og deres baggrund understreger dette.

De mange enkeltafhandlinger (med udførlige noter og henvisninger) hviler på omfattende studier i trykt og utrykt materiale. Mange nye illustrationer er fremdraget, blandt andet fra købmand Hans Gorrsens samling. Der spores sproglige forskelle i forfatternes bidrag, og gentagelser af fakta optræder flere steder. Med værket er indvundet ny viden og kastet nyt lys over en række centrale problemer. De mange henvisninger til menighedens rige arkiv og bibliotek burde dog have afstedkommet en selvstændig behandling af arkivets historie som yderligere dokumentation for menighedens selvkritik og forbindelser til øvrige brødresamfund. Ingen som vil beskæftige sig med Christiansfeld og herrnhuterne kan forbigå dette arbejde, som er et væsentligt bidrag til kirke- og kulturhistorien.

Jens E. Olesen

Anders Monrad Møller: *Frederik den Fjerdes Kommercekollegium og Kongelige Danske Rigers Inderlig Styrke og Magt*. (Akademisk Forlag, 1983). 239 s., 213,50 kr.

Kristof Glamann og Erik Oxenbøll: *Studier i dansk merkantilisme. Omkring tekster af Otto Thott*. (Akademisk Forlag, 1983). 243 s., 200,- kr.

Lad det indledningsvis være slået fast, at det er to særdeles centrale og gennemgående meget velskrevne og instruktive arbejder, der her er publiceret i den fornemme række af skrifter fra Københavns Universitets Institut for Økonomisk Historie.

Anders Monrad Møllers bog påkalder sig umiddelbart den største interesse, dels fordi den behandler Frederik IV's Kommercekollegium – det såkaldte andet kommercekollegium, som ikke tidligere er blevet gjort til genstand for så megen opmærksomhed som sin mere kendte efterfølger fra 1730'erne, dels fordi bogen publicerer et hidtil temmelig oversat skrift, »Kongelige Danske Rigers Inderlig Styrke og Magt«, et kammertalistisk pro memoria, som forfatteren overbevisende karakteriserer som en apologi for Kommercekollegiet.

Forfatteren redegør i bogens første kapitler for Kommercekollegiets baggrund og oprettelse i 1704 samt for dets virksomhed frem til 1712, de sidste fire år som Politi- og Kommercekollegium. Virksomheden satte sig som bekendt ikke mange varige spor, men det er bemærkelsesværdigt, at flere af de behandlede projekter blev realiseret senere i århundredet.

Bogens efterfølgende afsnit beskæftiger sig med det omtalte skrift og – ikke mindst – dets ophavsmand. Monrad Møller argumenterer indgående og overbevisende for, at Kommercekollegiets sekretær og senere assessor Thomas Jørgensen Hørning må anses for at være manden bag det centrale skrift, og at det tidsmæssigt kan henføres til slutningen af 1709.

Resten af bogen er helliget en omhyggelig gengivelse af det omfangsrige akt-

stykke, der kendes i ikke færre end syv bevarede afskrifter. Hele Kommercekollegiets virksomhed tages under behandling, og der lægges ikke skjul på, hvorfor kollegiet ikke har haft held til at føre sine tanker igennem til gavn for landet. Skriftet synes i det hele taget, som Monrad Møller rigtigt påpeger, at være båret af »et ønske om én gang for alle i sammenhæng at få opresumeret, hvad man i længere tid forgæves i en række tilfælde havde argumenteret for«, og det kan derfor med rimelighed ses som »den datidige danske sagkundskabs bud på den rigtige økonomiske politik anno 1709«.

Monrad Møllers bog er ud over navne-, sag- og stedregister og engelsk resumé forsynet med en værdifuld ordliste.

Kristof Glamanns og Erik Oxenbølls arbejde knytter sig til en senere periode i dansk økonomisk historie og dermed til General Landets Økonomi og Kommerce-Kollegium (oprettet i 1735). Også denne bog publicerer centrale økonomiske skrifter, nemlig Otto Thotts »Allerunderdanigste uforgribelige Tanker om Commerciens Tilstand og Opkomst« fra 1735 og sammes kortfattede betænkning vedrørende rentefoden fra 1754.

De »uforgribelige Tanker« blev udgivet allerede i 1966 ledsaget af en omfattende introduktion forfattet af Kristof Glamann, så den foreliggende bog rummer altså både kendte og helt nye bidrag til det 18. århundredes økonomiske historie. Nyt er Erik Oxenbølls afsnit om staten og industrien i det 18. århundrede, der dækker mere, end titlen lader ane, nemlig også forhistorien i 17. århundrede, og som både redegør for statens industripolitik og de enkelte industrigrenes forhold. Afsnittet udgør et godt supplement til Glamanns introduktion, der i øvrigt også har undergået ændringer i forhold til 1. udgaven. Det anes allerede i overskriften »Et kamera-

listisk programskrift« (i modsætning til 1966-udgavens »Et nationaløkonomisk programskrift«), og konstateres navnlig i et helt nyt og afsluttende afsnit, »Idé og virkelighed«, hvor Thotts programskrift anskues i en bredere europæisk sammenhæng.

Erik Oxenbølls afsnit om de danske finansieringsproblemer er også et nyt bidrag; det fremtræder ikke blot som en introduktion til Thotts rentebetænkning, der her publiceres for første gang, men også som en bredere anlagt behandling af tidens penge- og kreditforhold.

Bogens sidste del gengiver de omtalte skrifter, der bærer Otto Thotts navn: det velkendte og ordrige programskrift med dets overvejelser over »Landvæsenet«, »Manufakturer« og »Commercio« og rentebetænkningen, der argumenterer for fastsættelsen af en lav rente (4% p.a.) til gavn for erhvervslivet og dermed for samfundet som helhed, thi »det er vel uden ald Tvivl, at til jo mindre Renter Penge kand have, jo løkkeligere er det for et Land«.

Bogen er forsynet med et dækkende person-, sted- og sagregister.

P. C. Willemoes Jørgensen

Hanne S. Poulsen: *Danske skibsportrætmalere*. Kunstbogklubben. (Forlaget Palle Fogtdal, 1985). 140 s., 345,- kr. Stort format.

Et skibsportræt er ikke et marinemaleri eller bare et billede af et skib. Det er en særlig genre, der omfatter portrætter af bestemte navngivne fartøjer, som detaljeret gengives. Et skibsportræt er sædvanligvis forsynet med en forklaring i form af skibets navn, hjemsted og bestiller m.v. Det udførtes langt fra altid af egentlige kunstmalere. Bestilleren var oftest skipperen, hvorfor portrætterne på tysk kaldes Kapitänsbilder. De male-